

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32689/2522-4603.2023.1.3>**Ігор ПИРОГА**

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства Ужгородського національного університету, вул. Університетська, 14, Ужгород, Україна, 88000

Елеонора КАДЕБСЬКА

кандидат економічних наук, заступник директора з науково-методичної роботи Волинського інституту імені В'ячеслава Липинського Міжрегіональної Академії управління персоналом, вул. Коперника, 8, Луцьк, Україна, 43020

ORCID: 0000-0002-0707-6222**Ihor PYROHA**

Doctor of Legal Sciences, Professor at the Department of Constitutional Law and Comparative Jurisprudence, Uzhgorod National University, 14, University str., Uzhgorod, Ukraine, 88000

Eleonora KADEBSKA

PhD in Economics, Deputy Director for Scientific and Methodical Work, Volyn Institute named after Vyacheslav Lipinsky of the Interregional Academy of Personnel Management, 8, Kopernyka str., Lutsk, Ukraine, 43020

ORCID: 0000-0002-0707-6222

ІНСТИТУТ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ І СВОБОД

INSTITUTE OF THE AUTHORIZED SUPREME COUNCIL OF UKRAINE ON HUMAN RIGHTS IN THE SYSTEM OF GUARANTEES OF CONSTITUTIONAL RIGHTS AND FREEDOMS

Стаття присвячена дослідженню інституту омбудсмана, аналіз його становлення у зарубіжних країнах. Проголошуючи на конституційному рівні захист прав та свобод людини і громадянина, Україна зобов'язалася створити та визначити функції спеціальних уповноважених суб'єктів, метою діяльності яких є охорона та захист прав і свобод особи. Відповідно до Конституції України такими суб'єктами є суди, прокуратура, правоохоронні органи, а також інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. У статті проаналізовано правовий статус омбудсмана в Україні, наведено класифікацію функцій омбудсмана. Правовий статус, повноваження омбудсмана в Україні є досить чітко регламентованою та надає йому широкі повноваження для забезпечення функції контролю за дотриманням прав та свобод людини і громадянина. Однак, в той же час, існує низка законодавчих прогалин, вирішення яких допомогло б вдосконалити діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Визначено сучасний стан та обґрунтовано перспективи розвитку та вдосконалення інституту Уповноваженого з прав людини в Україні. Важливим для вдосконалення ефективності захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні є вирішення питання щодо надання обов'язкового характеру актам реагування Уповноваженого та надання йому більш широкого кола можливостей для контролю за станом дотримання прав і свобод, попередження їх порушення та захисту у випадку допущення таких порушень.

Ключові слова: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, права і свободи людини і громадянина, гарантії прав, омбудсмен.

The article is devoted to the study of the institution of the ombudsman, the analysis of its formation in foreign countries. Proclaiming at the constitutional level the protection of the rights and freedoms of a person and a citizen, Ukraine undertook to create and define the functions of special authorized entities, the purpose of which is the protection and protection of the rights and freedoms of an individual. According to the Constitution of Ukraine, such subjects are the courts, the prosecutor's office, law enforcement agencies, as well as the institute of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights.

The article analyzes the legal status of the ombudsman in Ukraine, provides a classification of the ombudsman's functions. The legal status and powers of the ombudsman in Ukraine are quite clearly regulated and provide him with broad powers to ensure the function of monitoring the observance of rights and protecting the rights and freedoms of a person and a citizen. However, at the same time, there are a number of legislative gaps, the resolution

of which would help to improve the activities of the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights. The current state is determined and the prospects for the development and improvement of the Institute of the Commissioner for Human Rights in Ukraine are substantiated.

In the course of the study, the general features of the ombudsman institute were analyzed and compared with the provisions enshrined in Ukrainian legislation that regulate the ombudsman institute in our country. It was established that the ombudsman is an independent, independent and politically neutral body, which is endowed with a number of important powers that enable it to effectively detect violations of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen and to carry out acts of response to the detected violations.

It was proposed to introduce specialized representatives of the Plenipotentiary of the Verkhovna Rada of Ukraine on certain issues to protect certain sections of the population that need special protection.

It is also important to improve the effectiveness of the protection of the constitutional rights and freedoms of a person and a citizen in Ukraine, allowing such violations.

Key words: *Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights, human and civil rights and freedoms, Guarantees of Rights, Ombudsman.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Захист та нормативна регламентація прав та свобод кожної особи є найголовнішим завданням сучасної демократичної держави. З метою утвердження та правового регулювання відносин у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина у 1996 році була прийнята Конституція незалежної України, яка відповідає міжнародним стандартам захисту прав людини, зокрема, Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакту про громадянські та політичні права 1966 р., Міжнародному пакту про економічні, культурні й соціальні права 1966 р.

Згідно із положеннями Конституції України держава утверджує права та свободи людини і громадянина, визнає їх, а основним її завданням є захист цих прав та недопущення їх порушення жодними суб'єктами.

Забезпечення та захист державою прав і свобод людини полягає у створенні необхідних для цього умов, шляхом: 1) формування гарантій для їх реалізації, 2) охорони та вжиття заходів для попередження порушення прав і свобод, 3) захист прав і свобод у разі їх порушення.

Таким чином, проголошуючи на конституційному рівні захист прав та свобод людини і громадянина, Україна зобов'язалася створити та визначити функції спеціальних уповноважених суб'єктів, метою діяльності яких є охорона та захист прав і свобод особи. Відповідно до Конституції України такими суб'єктами є суди, прокуратура, правоохоронні органи, а також інститут Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання значення Уповноваженого з прав людини в Україні досліджено багатьма авторами, до яких слід віднести Банаха С.В., Косінова С.А., Майданника О.О., Марцеляка О.В., Нікольську О.В., Озеля В.І., Цісара Г.І. та інших науковців. Однак проблема захисту

прав та свобод людини має як науково-теоретичне, а й практичне значення. Теоретичне дослідження включає співвідношення конституційно-правових гарантій і відповідно функцій права, значення інституту захисту та правозахисного механізму в цілому. Практичний характер дослідження виявляється у встановленні конкретних механізмів, інструментів реального забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, його функції та шляхи підвищення ефективності.

Метою даної статті є аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування інституту уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція України проголошує право кожної особи звернутися за захистом своїх прав до позасудового органу, завданням якого є захист конституційних прав і свобод людини і громадянина. В Україні таким спеціально створеним суб'єктом виступає Уповноважений Верховної Ради України прав людини [1].

Інститут такого позасудового органу є новим для світової практики та є досить прогресивним та дієвим методом захисту прав і свобод, оскільки має ряд переваг, зокрема, відсутність складної процедури звернення, вагомих матеріальних витрат, швидкий і в той же час професіональний розгляд скарги.

Зважаючи на перспективність розвитку захисту прав за допомогою звернення особи до омбудсмана, доцільним є дослідження даного інституту, порівняння з вдалими зарубіжним досвідом діяльності омбудсмана, з метою визначення шляхів вдосконалення інституту Уповноваженого з прав людини в Україні.

Розглядаючи інститут омбудсмана науковці надають йому наступну характеристику – неформальна, деполітизована субсидіарна система захисту прав і свобод особи [2, с. 188].

Запровадження інституту омбудсмана в державах, які першими впровадили такий спосіб захисту, обумовлювалося тим, що існуючі способи контролю, такі як суди та парламент не можуть виявити всі існуючі упереджені та несправедливі акти та дії посадових осіб.

Таким чином, прагнення держав до розвитку та еволюції державних інститутів захисту прав людей обумовило потребу заснування нового суб'єкту, діяльність та функції якого безпосередньо були покликані на контроль дотримання прав і свобод особи в державі.

Науковцями виділяються три умовних періоди створення та розвитку інституту омбудсмана:

1. З початку XVIII століття до 30-х років XX століття – запровадження омбудсманів у Швеції та Фінляндії. Омбудсман являв собою посадову особу парламенту, яка розглядала скарги на посадових осіб державних органів. Оскільки суди зазначених держав були позбавлені функцій контролю за діяльністю органів державної влади, з метою недопущення зловживання з боку посадових осіб, було запроваджено спеціальний орган контролю, який став прототипом сучасного омбудсмана.

2. Період від закінчення Другої світової війни до кінця 80-х років XX століття – запровадження інституту в більшості країн Європи, Америки, Австралії.

3. Сучасний етап – запровадження та вдосконалення омбудсманів в постсоціалістичних країнах, зокрема в Україні [3, с. 100].

Таким чином, можна зробити висновок, що на сьогоднішній день, більшість країн світу запровадили зазначений інститут. Однак, різниця у способах управління державою та взаємодії органів державної влади зумовлює різні підходи до компетенції та напрямів діяльності омбудсманів у різних державах.

Аналіз функцій та основних повноважень омбудсманів у світі дає можливість виокремити три основні моделі даного інституту:

1. Виконавчий омбудсман – є органом виконавчої влади і, найчастіше призначається головою держави або урядом, перед якими він і звітує про свою діяльність. Даний підхід застосовується у сучасних країнах досить рідко, однак все ж деякі держави продовжують його застосовувати. Так, у Франції омбудсман обирається Радою Міністрів і є підконтрольним уряду.

2. Незалежний омбудсман – є окремою гілкою влади, який є незалежним від жодних інших органів. Незалежний омбудсман може призначатися парламентом або главою дер-

жави, однак після призначення він стає самостійним у своїй діяльності та не підпорядковується органу, який його призначає.

3. Парламентський омбудсман – є частиною законодавчої влади держави. Призначається парламентом та є підзвітним йому. За даної моделі омбудсман контролює діяльність органів виконавчої влади та їх посадових осіб. При цьому, його повноваження не поширюються на діяльність парламенту. На сьогоднішній день дана модель є найбільш поширеною у світі. (Швеції, Фінляндії, Норвегії, Португалії, Іспанії, Польщі, Латвії, Литві, Естонії). Зокрема, Україна також використовує зазначений підхід до повноважень омбудсмана [4].

Вартим уваги є інститут омбудсмана в США, де омбудсмани призначаються на різних рівнях. Як на рівні кожного штату, так і в окремих містах. Таким чином, ефективність звернення до омбудсмана значно підвищується, оскільки таке звернення стає більш доступним та розгляд потребує менше часу.

Окрім того, деякі держави практикують запровадження посади омбудсмана у окремих сферах діяльності держави (наприклад: освітній, військовий, економічний, медичний або у справах дітей, пенсіонерів тощо).

Незважаючи на різні підходи до визначення повноважень та діяльності омбудсмана у різних країнах, аналіз конституційно-правового статусу омбудсманів надає можливість виокремити загальні спільні ознаки даного інституту:

а) правовий статус омбудсмана завжди визначається положеннями основного закону держави або відповідним спеціально створеним законом;

б) омбудсман виступає незалежним та політично нейтральним органом, незалежно від того, ким він був призначений;

в) у більшості сучасних країн омбудсман призначається парламентом, в більш рідких випадках – урядом або головою держави;

г) омбудсман наділений спеціальними функціями: контрольною-наглядовою та правозахисною;

д) омбудсман має право на реалізацію повноважень як за зверненням чи скаргою осіб, так і за власною ініціативою;

е) рішення омбудсмана, як правило, не тягнуть юридичних наслідків для порушника прав.

Зважаючи на вищевикладене, для остаточного розуміння, можна навести визначення інституту омбудсмана, яке пропонує Міжнародна асоціація юристів: «Служба, передбачена конституцією або актом законодавчої

влади й очолювана незалежною публічною посадовою особою високого рангу, що відповідальна перед законодавчою владою, одержує скарги від постраждалих осіб або діє за власним розсудом й уповноважена проводити розслідування, рекомендувати коригувальні дії й представляти команди» [5, с. 1].

Як вже було зазначено вище у статті, Україна впровадила інститут омбудсманів не так давно, тому даний інститут є таким, що потребує вдосконалення та розвитку. Посада омбудсманів або як вона офіційно визначена Конституцією України – Уповноваженого Верховної Ради з прав людини була впроваджена з прийняттям Конституції у 1996 році. Відповідно до статті 101 Конституції України парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. На реалізацію даного положення в 1997 році був прийнятий спеціальний Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [6].

Згідно з ч. 2 ст. 3 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений здійснює свою діяльність на постійній основі та забезпечує реалізацію мети парламентського контролю у сфері захисту прав і свобод людини.

Як відомо, Україна обрала модель парламентського омбудсманів, що означає, що Уповноважений Верховної Ради України призначається Верховною Радою України, у своїй діяльності є незалежним та політично нейтральним, здійснює свою діяльність одноособово та наділений контрольно-наглядовою та правозахисною функціями. Виступає Уповноважений у якості посадової особи, яка ініціює провадження за зверненням особи або за власною ініціативою.

Уповноважений призначається на посаду і звільняється з посади Верховною Радою України таємним голосуванням. Уповноваженим може бути призначено громадянина України, який на день обрання досяг сорока років, володіє державною мовою, має високі моральні якості, досвід правозахисної діяльності та протягом останніх п'яти років проживає в Україні.

Аналіз законодавства України, яке регламентує повноваження та діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини дозволяє виділити наступні риси, притаманні даному інституту:

а) Омбудсман здійснює свої повноваження на постійній основі, шляхом безперервного контролю за додержанням конституційних

прав і свобод осіб та охорони зазначених прав в межах юрисдикції України;

б) Омбудсман здійснює правозахисні заходи, шляхом отримання інформації, яку отримує за власною ініціативою або із звернень громадян, іноземців, осіб без громадянства або народних депутатів України;

в) Омбудсман зобов'язаний провадити свою діяльність виключно в межах та на підставі Конституції України, законів України та чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

г) Омбудсман здійснює свої повноваження неформально та на власний розсуд;

д) Рішення омбудсманів не мають імперативного характеру.

Для розуміння специфіки діяльності інституту омбудсманів в Україні, існує необхідність класифікації його функцій.

Так, Марцеляк О.В. у своїй праці наводить наступну класифікацію функцій омбудсманів:

1. за способами і засобами діяльності омбудсманів, як правило, притаманні: контрольно-наглядова і правозахисна функції, функція співпраці з органами влади, установами, організаціями, правовідновлююча функція, арбітражна (третейська) функція, функція попередження порушень прав людини, консультативна функція, інформаційна функція, аналітична функція, реформаторська функція, організаційно-управлінська функція та інші.

2. За об'єктами омбудсманів, відповідно до видів прав, які вони захищають, властиві політично-правова, громадянсько-правова, соціально-правова, економічно-правова, культурно-виховна, екологічно-правова та зовнішньо-правова функції [7].

Зазначені функції є пов'язаними між собою та у взаємозв'язку повинні забезпечити можливість омбудсманів ефективно здійснювати контроль за діяльністю посадових осіб відповідних органів, установ та організацій, і тим самим, захищати права і свободи людини і громадянина.

Для реалізації вищезгаданих функцій Уповноважений з прав людини наділений певними особливими правами, основні з яких полягають у наступному:

1. право без обмежень та перешкод здійснювати невідкладний прийом Президентом України та іншими головами урядових організацій, звертатися до голови Конституційного Суду та інших судів чи посадових осіб, що можуть вирішувати питання, які регулюють права та свободи людини та громадян;

2. право відвідувати засідання Верховної Ради, Кабінету Міністрів чи інших виконав-

чих органів без перешкод і з власної ініціативи, якщо питання розгляду стосуються захисту прав та свобод населення чи громадянина, який здійснив відповідне звернення про захист до омбудсмена;

3. право подання до Конституційного Суду України;

4. право на безперешкодне відвідування будь-яких органів державної влади (державних, колективних, приватних організацій або бути присутнім на засіданнях у цих організаціях);

5. право на доступ до документації, що необхідна для дослідження питання, викладеного у зверненні, у тому числі й до тієї, що містить інформацію з обмеженим доступом;

6. право вимагати від контролюючих органів та державних службовців здійснення ревізії і контролю щодо діяльності підприємств, організацій та установ, проведення експертизи та отримання узагальнень, рекомендацій та висновків;

7. право запрошувати до справи різних посадовців, громадян України та інших держав засвідчити свої покази або позиції щодо певних обставин, які відбуваються по досліджуваній справі;

8. право бути присутнім в судах при розгляді справ, у тому числі й на закритих засіданнях;

– особисто або через посередника звертатися до суду, представляти інтереси осіб, які не мають можливість бути присутніми на таких засіданнях з різних об'єктивних причин не можуть захистити власні права і свободи;

– здійснювати направлення актів реагування уповноваженого у сфері виявлення порушень відповідним органам для того, щоб вони вжили заходів для вирішення поставленої проблеми.

Важливою ознакою даного інституту є те, що діяльність Уповноваженого покликана лише на доповнення вже існуючих способів захисту конституційних прав особи. Таким чином, рішення омбудсмена мають лише рекомендаційний характер та не тягнуть за собою скасування або перегляду рішень органів публічної влади. Окрім того, якщо справа про порушення конституційних прав та свобод вже розглядається в суді, Уповноважений відмовляє у розгляді такого звернення та припиняє провадження Уповноваженого, у випадку, якщо особа, що подала звернення Уповноваженому, звернулася до суду із позовом щодо даної справи.

Виявивши порушення конституційних прав та свобод людини та громадянина омбудсман має право здійснити конституційне

подання Уповноваженого, яке є актом реагування і подається безпосередньо до Конституційного Суду України, в якому Уповноважений ставить питання про конституційність певного закону або іншого нормативного акту Конституції України, а також щодо тлумачення окремих положень Конституції України або інших законів України.

Окрім цього, омбудсман уповноважений на звернення до державних органів, органів місцевої влади, підприємств, установ та організацій будь-якої форми власності за допомогою Подання Уповноваженого з вимогою усунення порушення прав та свобод особи у місячний строк.

Кожного року Уповноважений зобов'язаний звітувати про стан додержання прав і свобод осіб у державі, шляхом представлення доповіді перед Верховною Радою України. Уповноважений повідомляє про порушення, які були виявлені у діяльності органів, що підпадали під контроль омбудсмена та про недоліки, виявлені в законодавстві країни у сфері забезпечення захисту прав і свобод. За результатами розгляду доповіді Верховна Рада України приймає відповідну постанову, яка публікується в офіційних виданнях Верховної Ради України.

Таким чином, виходячи з вищезазначеного можна зробити висновок, що правовий статус, повноваження омбудсмена в Україні є досить чітко регламентованою та надає йому широкі повноваження для забезпечення функції контролю за дотриманням прав та захисту прав та свобод людини і громадянина.

Однак, в той же час, існує низка законодавчих прогалин, вирішення яких допомогло б вдосконалити діяльність Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

Аналізуючи погляди різних науковців, що досліджують зазначене питання, можна виокремити наступні напрямки вдосконалення законодавства у даній сфері.

По-перше, доцільним є внесення певних змін у законодавчому закріпленні вимог до кандидата на посаду Уповноваженого. Так, більшість дослідників сходяться на думці, що відсутність вимоги у наявності вищої юридичної освіти у кандидата є значним недоліком, оскільки діяльність, покликана захищати права людини та громадянина та контролювати дотримання прав і свобод підконтрольними суб'єктами потребує значного обсягу професійних знань у галузі правознавства.

Також, змін потребує термін перебування однієї особи на посаді омбудсмена. Доцільним було б обмежити такий термін двома

строками. Окрім того, процедура звільнення Уповноваженого з посади за станом здоров'я та його відставка є майже нерегламентованими, що може призвести до складнощів та неможливості змінити особу, що займає відповідальну для країни посаду.

По-друге, необхідно переглянути процедуру отримання омбудсманом звернень. На сьогоднішній день надходження скарг Уповноваженому є недостатньо врегульованим, що призводить до значного навантаження великою кількістю звернень, які не дають змоги зосередитися на найважливіших питаннях. Таким чином, введення процедури подання звернень через представників Уповноваженого з прав людини на місця захистило б Уповноваженого з прав людини від потоку скарг, що надходять не за підвідомчістю, і разом з тим, дало б можливість зосередитися на найважливіших питаннях забезпечення прав людини.

На сьогоднішній день законодавство України не врегульовує створення представництв Уповноваженого на місцях. Окрім того, практика зарубіжних країн показує, що для ефективнішого забезпечення діяльності омбудсмана, доцільним є впровадження представників омбудсмана, які б спеціалізувалися у різних сферах правовідносин для захисту різних соціальних груп.

Найважливішим недоліком всього інституту Уповноваженого з прав людини в Україні є відсутність негативних юридичних наслідків для органів влади і посадових осіб, що порушили права особи. Таким чином, необхідним кроком для вдосконалення інституту омбудсмана в Україні є посилення гарантії виконання рішень українського омбудсмана; наділення учасників провадження певними правами й обов'язками, притаманними учасникам судового розслідування, а самого Уповноваженого – правом у разі необхідності звертатися із заявою щодо відновлення порушених прав громадян до Верховного Суду і міжнародних правозахисних організацій.

Висновки. Дослідження інституту омбудсмана в зарубіжних країнах та аналіз правового статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в сучасній Україні надає можливість зробити наступні висновки:

По-перше, даний інститут є не новим для світової практики у сфері захисту конституційних прав людини і громадянина, який був запроваджений майже у всіх краї-

нах світу, що свідчить про ефективність та перспективність розвитку даного інституту для забезпечення захисту та охорони прав та свобод у позасудовому порядку. Так, було визначено, що звернення до омбудсмана потребує менше часу, майнових витрат та в той же час гарантує професійний розгляд звернення. Однак, недоліком у даній процедурі є те, що рішення омбудсмана, як правило, не мають імперативного характеру, що знижує ефективність захисту, у порівнянні із судами, рішення яких є обов'язковими для всі суб'єктів правовідносин.

В ході дослідження були проаналізовані загальні ознаки інституту омбудсмана та порівняно із положеннями, що закріплені в українському законодавстві та регулюють інститут омбудсмана в нашій державі. Були встановлено, що омбудсман є самостійним, незалежним та політично нейтральним органом, який наділений низкою важливих повноважень, які надають йому можливість ефективно виявляти порушення конституційних прав та свобод людини та громадянина та здійснювати акти реагування на виявлені порушення.

В той же час, в ході дослідження було виявлено і ряд недоліків в законодавчому регулюванні інституту омбудсмана та були надані пропозиції щодо вдосконалення законодавства. Зокрема, було запропоновано встановити вимоги щодо освіти кандидата на посаду Уповноваженого, конкретизувати процедуру його відставки. Окрім того було виявлено, що процедура отримання звернень омбудсманом також є недосконалою та потребує змін, в тому числі шляхом здійснення звернень через систему представників Уповноваженого на місцях.

Було запропоновано запровадження спеціалізованих представників Уповноваженого Верховної Ради України з певних питань для захисту окремих верств населення, які потребують особливого захисту.

Важливим для вдосконалення ефективності захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні є також вирішення питання щодо надання обов'язкового характеру актам реагування Уповноваженого та надання йому більш широкого кола можливостей для контролю за станом дотримання прав і свобод, попередження їх порушення та захисту у випадку допущення таких порушень.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цісар Г.І. Інститут омбудсмана в механізмі захисту прав людини – світовий досвід та Україна. *Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина*. 2019. № 2. С. 188.
3. Озель В.І. Тенденції розвитку інституту омбудсмана. *DICTUM FACTUM*. Теорія права. 2020. № 3(8). С. 100-101.
4. Банах С.В. Функції омбудсманів у сучасному світі: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Маріуполь, 2014. 236 с.
5. Косінов С.А. Омбудсмен як інститут контролю за владою. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 1 (7). 2015. URL: [file:///C:/Users/Serg/Downloads/tipp_2015_1_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Serg/Downloads/tipp_2015_1_4%20(1).pdf).
6. Про уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 12.1997№ 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст.99. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Марцеляк О.В. Функції омбудсмана. *Право і безпека*. 2003. № Т. 2 № 4. С. 61-67.

References:

1. Konstytucija Ukrainy vid 28 chervnja 1996 roku. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 1996. # 30. St. 141.
2. Cisar Gh.I. Instytut ombudsmana v mekhanizmi zakhystu prav ljudyny – svitovyj dosvid ta Ukrainajna. *Mizhnarodni zasoby zakhystu prav ta svobod ljudyny i ghromadjanyna*. 2019. #2. S. 188.
3. Ozelj V.I. Tendenciji rozvytku instytutu ombudsmana. *DICTUM FACTUM*. Teorija prava. 2020. # 3(8). S. 100-101.
4. Banakh S.V. Funkciji ombudsmaniv u suchasnomu sviti: porivnjajno-pravove doslidzhennja: dys. ... kand. juryd. nauk: 12.00.02. Mariupolj, 2014. 236 s.
5. Kosinov S.A. Ombudsmen jak instytut kontrolju za vladoju. *Teorija i praktyka pravoznavstva*. Vyp. 1 (7). 2015. URL: [file:///C:/Users/Serg/Downloads/tipp_2015_1_4%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Serg/Downloads/tipp_2015_1_4%20(1).pdf).
6. Pro povnovazhenogho Verkhovnoji Rady Ukrainy z prav ljudyny: Zakon Ukrainy vid 12.1997# 776/97-VR. Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy. 1998. # 20. St.99. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>.
7. Marceljak O.V. Funkciji ombudsmana. *Pravo i bezpeka*. 2003. # T. 2 # 4. S. 61-67.